9 786255 537607

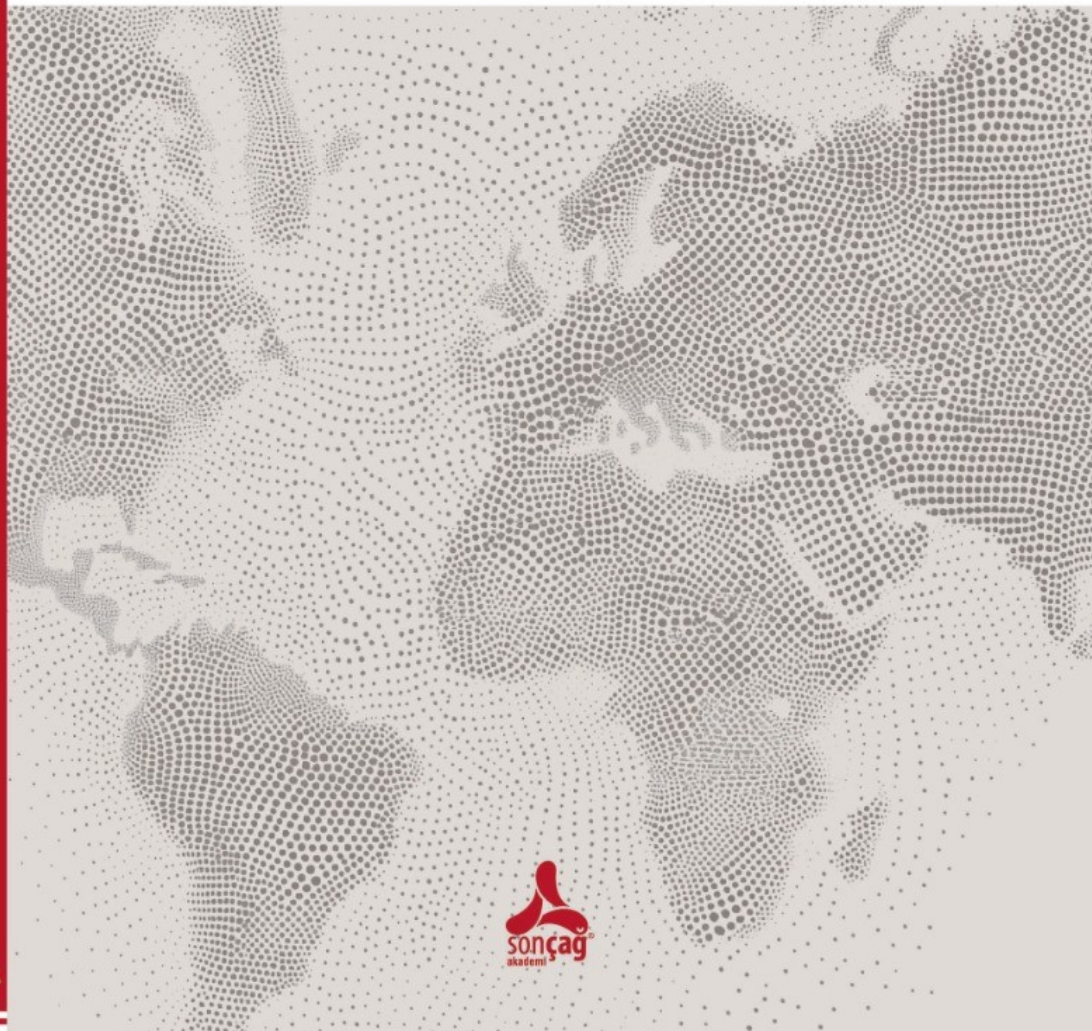
SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48
İskitler 06070 ANKARA
T: (312) 341 36 67
soncagyayincilik@gmail.com
www.soncagyayincilik.com.tr

YUMUŞAMADAN YENİDEN SOĞUK SAVAŞ'A
ULUSLARARASI GELİŞMELER VE TÜRKİYE
Ersin MÜEZZİNOĞLU - Latif PINAR

YUMUŞAMADAN YENİDEN SOĞUK SAVAŞ'A

ULUSLARARASI GELİŞMELER VE TÜRKİYE

EDİTÖRLER
Ersin MÜEZZİNOĞLU
Latif PINAR

YUMUŞAMADAN YENİDEN SOĞUK SAVAŞ'A

ULUSLARARASI GELİŞMELER VE TÜRKİYE

EDİTÖRLER
Ersin MÜEZZİNOĞLU
Latif PINAR

sonçağ akademi

Kitabın Adı : YUMUŞAMADAN YENİDEN SOĞUK SAVAŞ'A ULUSLARARASI GELİŞMELER VE TÜRKİYE
Editörler : Ersin MÜEZZİNOĞLU, Latif PINAR
Yazar : Latif PINAR, Melike EKİZ KILIÇ, Ersin MÜEZZİNOĞLU, Mustafa SALEP, İsmail ŞAHİN, Deniz ALCA, Aykut DALAK, Yusuf Mehmet AKAY
Kapak / Mizanpaj : Ceyda ŞEREFLİOĞLU

1. Baskı : Aralık 2024 ANKARA

Yayın Koordinatörü : Ceyda ŞEREFLİOĞLU
Yayın Yönetmeni : Selva ALİM
ISBN : 978-625-5537-60-7
Yayın No : 1134

© Ersin MÜEZZİNOĞLU, Latif PINAR

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64
www.soncagyayincilik.com.tr - soncagyayincilik@gmail.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67
www.uzundijital.com - uzun@uzundijital.com

ÖNSÖZ

Türk Dış Politikasının tarihsel gelişimine bakıldığında, 1960'lı yıllarda, efkar-ı umumiye de denilen kamuoyunun dış politika konularına ilgi gösterdiği, şahsiyetli ve haysiyetli bir dış politika takip edilmesi idealinin dillere pelesenk edildiği görülür. Türk diplomatik arşivinin özellikle 1960'lı ve 1970'li yılları başta olmak üzere henüz araştırmacıların erişimine açılmaması, bu döneme dair incelemelerin bir miktar ihmal edilmesine, dış politika konularının tüm boyutları ve detayları ile yeterince ele alınamamasına yol açmıştır. Uluslararası İlişkiler ve tarih alanındaki araştırmacılardan oluşan yazar kadrosu ile işte bu çalışma, sözkonusu eksikliğin giderilmesine katkı sunmak amacıyla ortaya konulmuştur. Yumuşamadan Yeniden Soğuk Savaş'a (1962-1979) belli başlı uluslararası gelişmeleri ve bu gelişmelerin Türk dış politikasına etkilerini ele alan dokuz bölümden müteşekkil editoryal bu kitaptaki yazıların fikrî ve ilmî sorumluluğu bölüm yazarlarına aittir. Kitap projesinde yer alarak katkılarını sunan yazarlarımıza, kitabın baskısını gerçekleştiren Sonçağ Yayıncılığa şükranlarımızı sunarız.

Ersin MÜEZZİNOĞLU
Latif PINAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii

BİRİNCİ BÖLÜM

Küba Füze Krizi ve Türkiye
Latif PINAR 1

İKİNCİ BÖLÜM

Fransa'nın NATO'nun Askeri Kanadından Ayrılması ve Türkiye
Melike EKİZ KILIÇ, Ersin MÜEZZİNOĞLU 17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1973 Petrol Krizi ve Türkiye
Mustafa SALEP 31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Silahsızlanma ve Silahlanma İkileminde Türkiye
İsmail ŞAHİN 57

BEŞİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Avrupa Güvenlik Mimarisi İçindeki Yeri: AGİK'in Stratejik Etkisi ve Pozitif Güvenliğe Geçiş Süreci
Deniz ALCA 77

ALTINCI BÖLÜM

Bağlantısızlar ve Türkiye
Ersin MÜEZZİNOĞLU 103

YEDİNCİ BÖLÜM

Silah Ambargosu ve Türkiye
Mustafa SALEP 133

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İran İslam Devrimi ve Türkiye'ye Etkileri
Aykut DALAK 161

DOKUZUNCU BÖLÜM

SSCB'nin Afganistan Müdahalesi Sonrası
Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Dış Politikası
Yusuf Mehmet AKAY 175

YEDİNCİ BÖLÜM

Silah Ambargosu ve Türkiye

Mustafa SALEP*

Giriş

İnsanların ve toplumların güvenliğe duymuş oldukları zorunlu ihtiyaç, korunma araçlarını ortaya çıkarmıştır. Coğrafyanın toplumlara etkisi, dünyadaki hareketliliği sürekli hale getirdiği gibi verimli araziler nedeniyle toplumlar zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Güvenlik gerekçesiyle veya başka bir nedenle geliştirilmiş olan silahların tarih içinde çeşitli değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Ateşli silahların Orta Çağ'dan itibaren kullanılmaya başlanması, silahın etkisini artırdığı gibi ateşli silahlara sahip olan devletleri de siyasi ve askerî üstünlüğe kavuşturmuştur. Silah sanayisinin gelişmesi ile üretici devletler, pazar arayışına girmişlerdir. Bu durum devletler arasındaki siyasi, iktisadi ve askerî etkileşimi artırmıştır. Bu bağlamda, Amerika ile Osmanlı Devleti arasında silah ticaretine ait ilk bilgilerin Ağustos 1869'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte, Amerika'dan 114 bin Enfield ve 125 bin de Springfield tüfek satın alınmıştır.[1] Silah ticaretine ait ilk temastan sonra Amerika ile ilişkiler, 20. yüzyılda tedricen ilerletilecek ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra müttefiklik ilişkisine dönüşecektir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği'nin boğazlardan üs ve doğudan toprak talep etmesi, Türkiye'yi Batılı devletlere daha fazla yaklaştırmıştır. Türkiye'nin savaş sonrasında kurulmuş olan NATO'ya girme isteğinin temelinde de Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik politikası etkili olmuştur. Savaş sonrasında Amerika'nın sağlamış olduğu askerî ve iktisadi yardımlardan yararlanmaya başlayan Türkiye, farklı tarihlerde yapmış olduğu ikili antlaşmalarla Amerika ile ilişkilerini güçlendirmiştir.

* Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü.

1 Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç ve Metin Ünver, *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, I/Belgeler, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008), 57.

Bu antlaşmalarla Amerika, Türkiye'de askerî tesisler kurduğu gibi NATO'nun güneydoğu kanadında yer alan Türkiye'ye savunma çerçevesinde yardımlar gerçekleştirmiştir. 1950'li yıllarda hızla gelişen ikili müttefiklik ilişkileri, 1963 yılı Aralık ayında Kıbrıs'ta meydana gelen ve tarihe "*Kanlı Noel*" olarak geçen olaylardan sonra farklı bir sürece girmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde imzalanmış olan Garanti Antlaşmasına istinaden Kıbrıslı Türklerin katledilmesine engel olmak isteyen Türkiye, 7 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahalede bulunma kararını Amerika'ya bildirmiştir. Başkan Johnson'un 5 Haziran 1964 tarihli diplomatik dili oldukça ağır olan mektubu ile Türkiye, tek yönlü dış politikanın olumsuzluklarını ve çok boyutlu dış politikanın zorunluluğunu fark etmiştir.[2]

Amerika'nın Kıbrıs meselesine yaklaşımı ve dünyanın çeşitli gölgelerinde uygulamış olduğu siyaset, Türk kamuoyunda ciddi bir şekilde tepkiye neden olmuştur. 1966 yılından itibaren Amerika aleyhine yapılan mitingler ve gösteriler, 6. Filoya yönelik protestolar Amerikan karşıtlığının somut delilleridir.[3] 1965 yılında yapılmış olan genel seçimler neticesinde tek başına iktidara gelen Adalet Partisi (AP) Hükûmeti Döneminde, Amerika ile farklı tarihlerde yapılmış olan toplam 54 antlaşmanın görüşmeler neticesinde tek bir çerçeve antlaşmaya dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır.[4] İkili antlaşmaları temel bir metinde toplamış olan "*Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması"*, 3 Temmuz 1969'da imzalanmıştır.[5] Türkiye'deki Amerikan tesislerinin kullanımına dair esaslar böylece çerçeve metinde birleştirilmiştir. Türkiye'nin stratejik konumu, Amerikan askerî tesislerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Rush tarafından 16 Temmuz 1973'te Savunma Bakanı Schlesinger'e gönderilmiş olan yazıda Amerika'nın Türkiye'deki üslerinden ve

2 Mustafa Salep, *Türk Dış Politikasında Kıbrıs (Zürih'ten Kanlı Noel'e),* 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayınları, 2023), 313-319.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Salep, *Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Yılları (1960-1971),* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 708-720.

4 Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, (Ankara: 1976), 30.

5 Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Cilt I: 1919-1980, Editör: Baskın Oran, 24. Basım, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020): 697 ; Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 34.

istihbarattan bahsedilmiştir. Türkiye'deki üslerin istihbarat açısından oldukça önemli olduğunu belirten Rush, burada yürütülecek istihbarat faaliyetleri için savunma bütçesinden veya diğer kaynaklardan fon ayrılması gerektiğini vurgulamıştır.[6] Bu bilgi, Amerikalı yöneticilerin Türkiye'deki üslere yaklaşımını gösteren örneklerden sadece biridir.

Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyen diğer bir konu ise haşhaş meselesi olmuştur. Haşhaşın Türkiye'de ekiminin yasaklanmasında Amerika'nın siyasi baskısı oldukça etkili olmuştur. Bu çerçevede 1961 yılında 42 ilde üretimi yapılan haşhaş, 1970 yılında 7'ye 1971 yılında 4'e düşürülmüştür. 1972 yılı sonbaharında ise tamamen yasaklanmıştır.[7] Haşhaş ekiminin yasaklanması, geçimini haşhaştan sağlayan çiftçileri zarara uğratmıştır. Haşhaşın tıbbi alandaki gerekliliği ve iktisadi duruma etkisi yeniden ekimi konusunu gündeme taşımıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in 2 Temmuz 1975'te Paris-Match dergisine vermiş olduğu beyanatta, haşhaş ekiminin yeniden serbest bırakılmasında ihtiyaçların ve toplumun iktisadi durumunun etkili olduğuna işaret etmesi, gerekçeye yönelik bir beyan olarak değerlendirilebilir.[8] Nihayet Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti 1 Temmuz 1974'te almış olduğu kararla, 1974 yılı sonbaharından itibaren haşhaş ekimini ve afyon üretimini 7 ilde serbest bırakmıştır.[9] Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldırmasına, Amerikan Kongresinin ve basınının tepki gösterdiği anlaşılmaktadır.[10] Amerikan Senatörü Mondey, haşhaş kararından sonra aynı ay içerisinde Türkiye'ye iktisadi ve askerî ambargo uygulanmasını teklif etmiştir.[11] Haşhaş ekiminin serbest bırakılması, Amerika'da Türkiye aleyhine bir faaliyetin başlatılmasına neden olmuş, hemen sonrasında Kıbrıs'la ilgili gelişmeler

6 *Foreıgn Relatıon of the Unıted States (FRUS),* 1969-1975, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, (1973-1976), Document: 195, p. 650-651.

7 Mustafa Salep, "Türkiye-Amerika İlişkilerinde Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Meselesi", *The Journal of Academic Social Science (ASOS Journal)*, Yıl: 5, Sayı: 47, (Haziran 2017): 360-361.

8 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 10-11.

9 Salep, "Türkiye-Amerika İlişkilerinde Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Meselesi", 363.

10 *Cumhuriyet*, "Amerika bu kez afyon arıyor", (27 Ocak 1975): 7.

11 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 27.

ise ambargo kararını ortaya çıkarmıştır.[12] Haşhaş ekiminin serbest bırakılması üzerine, Meclis'ten bir iyi niyet heyetinin Amerikan kamuoyunu aydınlatmak üzere Amerika'ya gönderilmesi kararı alınmıştır.[13]

Amerikan Kongresinde Türkiye'ye Silah Ambargosu Kararının Alınması

Kıbrıs'ta Türklere yönelik özellikle Aralık 1963'ten itibaren yapılan planlı Rum saldırıları 1964 yılı sonrasında da sürdürülmüştür. Köylerini, mallarını ve mülklerini terk etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türkler, Rum-Yunan ittifakı karşısında imha ile karşı karşıya kalmışlardır. EOKA ve Rum Milli Muhafız Kuvvetlerinin tedhiş faaliyetleri ile köylerinde yaşam mücadelesi veren Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin antlaşmalar çerçevesindeki girişimleri ile güvenlik sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Yunanlı General Grivas emrindeki Rum Milli Muhafız Kuvvetleri, 15 Kasım 1967'de Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırarak, 24 Kıbrıslı Türk'ü şehit etmişlerdir. BM Barış Gücü'nün engelleyemediği bu saldırıya Türkiye çok sert tepki göstermiş, 17 Kasım 1967'de ise Yunanistan'a bir nota vererek taleplerini dile getirmiştir. Özellikle antlaşmalara aykırı bir şekilde Kıbrıs'a sokulmuş olan 12 bin Yunanlı askerin Ada'dan çıkarılması teklifi, antlaşmalara aykırı gelişmelerin görülmesi bakımından önemli olmuştur.[14] Bu saldırılar, Kıbrıslı Türklerin haklarını korumak amacıyla yeni bir idari yapılanma ihtiyacını bir kez daha ortaya çıkarmış ve 28 Aralık 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetiminin oluşturulmasını sağlamıştır.[15]

Yunanistan'da 21 Nisan 1967'de meydana gelen askerî darbe sonrasında işbaşına gelen Albaylar Cuntası Makarios'un Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içerisinde olmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmişler ve

---

12 H. Emre Oktay, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu*. (İstanbul: Akis Yayınları, 2015), 161.

13 *Milliyet*, "Amerika'ya gidecek iyi niyet heyetinde Batur da var", (11 Temmuz 1974): 1 ; *Cumhuriyet*, "Haşhaş konusunda Amerika'ya bir iyi niyet heyeti gönderilecek", (11 Temmuz 1974): 1.

14 Mustafa Salep, "Kıbrıs Geçitkale-Boğaziçi Türk Köylerine Yönelik Rum Saldırılarına (1967) Türk Kamuoyunun Tepkisi", *7. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi (9-10 Mart 2022)*, Editör Mustafa Talas, (Kayseri: İksad Global): 76-80.

15 İsmail Şahin, *Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm (Tarih, Kimlik, Siyaset)*, (Ankara: TASAV Yayınları, 2024): 219.

Enosis'ten uzaklaştığını savunmuşlardır. Makaris'un özellikle Yunanistan'daki darbeden sonra Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusuna ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 1968 yılında başlatılmış olan toplumlar arası görüşmelerden çözüme dair bir sonuç elde edilememiştir. Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla 1971 yılında Rum Milli Muhafız Kuvvetleri tarafından kurulmuş olan EOKA-B'nin başına Grivas getirilmiştir. Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunmaya başlayan Makariosçular ile EOKA-B arasında açıktan mücadele başlamıştır. Makarios, 2 Temmuz 1974'te Yunanistan Cumhurbaşkanına göndermiş olduğu mektupta, kendisine yönelik terör faaliyetleri yürütülmesinden sorumlu gördüğü Kıbrıs'taki Yunan subaylarının geri çağrılmasını istemiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde Yunanistan, 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta Nikos Sampson liderliğinde ve Yunanlı subayların kontrolündeki Rum Milli Muhafız Kuvvetleri tarafından darbenin gerçekleştirilmesini sağlamış, Makarios canını zor kurtarmıştır. Kıbrıs'ta meydana gelmiş olan Yunan darbesinden sonra Türkiye, Kıbrıslı Türkleri korumak amacıyla ve antlaşmalardan kaynaklı hakları çerçevesinde ilk olarak 20 Temmuz 1974'te ve ikinci olarak 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmış ve belirlediği hedeflere ulaşarak ateşkes ilan etmiştir.[16]

Türkiye'nin özellikle ikinci harekâtta Kıbrıs'ta kabul edilemeyecek şekilde ileri gittiğini savunan Amerikan Savunma Bakanı James Schlesinger, Türkiye'ye yapılan askerî yardımın kesilebileceğini belirtmiştir.[17] Amerika'da oldukça etkili olan Rumlar, 15 Ağustos 1974'te Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ı ziyaret ederek, harekâtın Amerika tarafından engellenmemesini eleştirmişlerdir. Rum heyeti bu harekât sırasında Amerikan silahlarının kullanıldığını, silah ambargosu kararının alınması gerektiğini savunmuşlardır. Kissinger ise silahların menşeinin araştırılarak bir karar alınacağını belirtmiştir. Kissinger'ın bahsetmiş olduğu araştırma sonucu beklenilmeden bazı Amerikan Kongresi üyeleri ambargo konusunu gündeme taşıyarak, Türkiye'nin Amerikan silahlarını kullandığını ve bunun da ikili anlaşmalara aykırı olduğu iddia etmişlerdir.[18] Yunanistan da Kıb-

16 Şahin, *Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm (Tarih, Kimlik, Siyaset)*, 224-254.

17 *Cumhuriyet*, "ABD Savunma Bakanı, askeri yardım kesilebilir, dedi", (19 Ağustos 1974): 1.

18 Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", 705.

rıs Barış Harekâtı sırasında Batılı devletlerden yardım alamadığını belirterek NATO'nun askerî kanadından çıkmış, Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması konusunda Amerika'daki Yunan lobisi Yahudi lobisi ile işbirliği içinde çalışmıştır.[19] Diğer taraftan Kissinger, 26 Eylül 1974'te Washington'da yapılmış olan toplantıda Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Amerika'nın Türkiye'ye baskı uygulayabileceğini, ancak yardımların önceden kesilmesinin Amerika'nın etkisini azaltacağını belirtmiştir.[20] Bu yaklaşım, Amerikan yönetiminin yardımlar konusunda ulusal çıkarlar çerçevesinde dikkatli davranılmasına vurgu yaptığını göstermektedir.

Silah satışlarının ve yardımların durdurulmasına dair ilk girişimin 5 Eylül 1974'te başlatıldığı anlaşılmaktadır. Tasarıya göre Amerikan silahlarının ve yardımlarının antlaşmalara aykırı bir şekilde kullanılması engellenmek istenmiştir.[21] Konuyla ilgili tasarı, 19 Eylül 1974'te Senatoda, 24 Eylül'de Temsilciler Meclisinde kabul edilmiştir. Ancak, bu kararı Amerikan Başkanı Gerald Ford 15 Ekim 1974'te veto etmiştir. Bu arada Amerikan silahlarının kullanılmasına dair araştırma sonucunun yayınlandığı, 1961 tarihli Dış Yardım Yasasında askerî silahların savunma ve iç güvenlikte kullanılacağına dair hükümlere aykırılığın olduğu belirtilmiştir. Silah yardımının durdurulacağına dair tasarı Temsilciler Meclisinde ikinci kez 16 Ekim 1974'te kabul edilmiş, Başkan Ford 17 Ekim'de bu tasarıyı da reddetmiştir. Bu dönemde Kongre ve kamuoyu baskısının devam ettirildiği anlaşılmaktadır. 17 Aralık 1974'te Senatoda 43'e karşı 49 oyla, Temsilciler Meclisinde ise 189'a karşı 209 oyla "*ABD Başkanının 5 Şubat 1975'e kadar ambargoyu başlatması*" kararları alınmış ve nihayet Başkan Ford, alınan kararları 30 Aralık 1974'te onaylamak zorunda kalmıştır. Kararın uygulanması konusunda Kongre, Amerikan yönetimden iki ayda bir rapor talep etmiştir.[22]

---

19 Ayhan Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 132.

20 *FRUS,* Volume XXX, Document: 211, p. 691.

21 Senatör Eagleton'un ambargo teklifinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 27-28 ; Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 132-133.

22 Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", 706 ; Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 132-133, 176 ; Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 13.

Dışişleri Bakanı Kissinger, 24 Ekim 1974 tarihinde Başkanın Ulusal Güvenlik Yardımcısı Scowcroft'a göndermiş olduğu telgrafta, ambargo konusundaki Kongre kararlarını "*sorumsuz eylemler*" şeklinde değerlendirmiş, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının Amerika'ya bir müttefik olarak güvenilip güvenilmeyeceğini sorguladığını, Amerika'nın başarmayı ümit ettiği şeylerin bu kararla tehlikeye girdiğini ve Türklerin Kıbrıs konusunda baskı altında taviz vermek istemediklerini belirtmiş, sorumsuz kararların geri alınmaması durumunda umutsuzlukla karşı karşıya kalacaklarını vurgulamıştır.[23] Amerikan Merkezi İstihbarat Müdürü Colby tarafından Kissinger'a 20 Kasım 1974'te gönderilmiş olan bilgi notunda; Türkiye'deki siyasi istikrarsızlığın ambargoya karşı Türk Hükûmetinin karar almasını zorlaştırdığını, mevcut durumun Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğini, Türkiye'deki istihbarat tesislerini tehlikeye sokabileceğini, bu tesislerden bir kısmının kullanımının sonlandırılabileceğini belirtmiştir.[24]

Ulusal Güvenlik Konseyinden A. Denis Clift tarafından 20 Ocak 1975'te Dışişleri Bakanı Kissinger'a gönderilmiş olan bilgi notunda, 5 Şubat 1975'ten itibaren Türkiye'ye uygulanacak olan ambargo konusu değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'taki askerlerini azaltma veya geri çekme konularında jestler yapması durumunda ABD Başkanının ve Kongrenin uygun bir karşılık vermesi gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin askerî yardımdan mahrum bırakılmasının NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatacağı ve Kıbrıs konusunda daha yoğunluklu bir askerî müdahalenin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Amerika'nın ulusal çıkarları açısından Türkiye'ye askerî yardımın sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır.[25] Kongrenin almış olduğu ambargo kararına Amerikan yönetiminin ve dış politika yapıcılarının karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Ambargo kararının NATO için oldukça önemli ve stratejik bir üye olan Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını olumsuz etkileyebileceği belirtildiği gibi Orta Doğu'da Araplarla savaşan İsrail askerlerinin Amerikan silahı kullanmasının Amerika'yı zor durumda bırakacağı vurgulanmıştır.[26]

23 *FRUS,* Volume XXX, Document: 212, p. 696.
24 *FRUS,* Volume XXX, Document: 213, p. 697.
25 *FRUS,* Volume XXX, Document: 216, p. 701-702.
26 Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", 705.

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, ambargo kararının Kongreye ait bir karar olduğunu, Amerikan Hükûmetinin ve Başkan Gerald Ford'un ambargo kararının isabetsizliği yönünde çalışmalarının olduğunu, ancak Kongre üyelerini ne derecede etkileyebilecekleri konusunun belirsiz olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Türk milletvekillerinin ve uzmanlarının Amerikalılarla temaslarının sürdüğünü vurgulamıştır.[27] Hem Kissinger'ın hem de Başkan Gerald Ford'un ambargonun kaldırılması konusundaki yoğun çabalarının sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır.[28] Nihayet Amerika, silah ambargosu kararından sonra Türkiye'ye silah satışını durdurduğu gibi 200 milyon dolarlık askerî yardımı da askıya almıştır.[29] Türkiye'ye silah ambargosunun Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilere nasıl yansıyacağı konusu Amerikalı yöneticilerin kafalarını karıştırdığı gibi Sovyet-Amerikan ilişkileri konusunda da benzer bir tablonun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Kissinger Sovyetlerle yumuşama eğiliminin güçlendirilmesini savunurken, Savunma Bakanı Sclesinger silahlanmanın artırılmasını savunmuştur. Sclesinger'a göre Amerika, Sovyetler Birliği ile kıyaslandığında bir kat fazla nükleer silah başlıklarına sahip olmalıdır.[30]

Türkiye'nin Amerikan Silah Ambargosuna Yönelik Tepkisi

Amerika'nın Türkiye'ye baskı uygulamak amacıyla askerî yardımı ve silah satışlarını durdurması, Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır. Amerika'nın bu tutumu "*dostlukla bağdaşmayacak bir davranış*" olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan Dışişleri Bakanı Sözcüsü Semih Akbil de Türkiye'nin ortak savunma tesislerinin durumunu görüşmek isteyebileceğini belirtmiştir.[31] Türk kamuoyunun tepkilerine bakıldığında; Kıbrıs Barış

27 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 35-36.

28 Sevil Şahin, "1970'li Yıllarda Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası (1830-1989),* Editörler: Serkan Kekevi, Yunus Emre Tekinsoy, İsmet Türkmen, (Ankara: Berikan Yayınları, 2017), 635 ; Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 133.

29 Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler, Uygulamalar),* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015), 145.

30 Ergun Balcı, "Kissinger olayı", *Cumhuriyet*, (24 Eylül 1974): 3.

31 *Cumhuriyet*, "Yunanistan'ı öven bazı ABD Kongre üyeleri Türkiye'ye dil uzattı", (13 Aralık 1974): 1.

Harekâtının antlaşmalardan kaynaklı bir hak olduğu, ambargo kararının Rumları cesaretlendireceği, Türkiye'ye psikolojik baskı oluşturduğu, Kıbrıs sorununun çözümüne faydasının olmayacağı, silah yardımının bir lütuf değil askerî ittifakın zorunlu bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. 9 Şubat 1975 tarihli Milli Savunma Bakanlığı açıklamasında, silah yardımının kesilmesi durumunda Amerikan üslerinin kapatılabileceği uyarısında bulunulmuştur.[32] Yüksek Askeri Şura da askerî yardımların kesilmesi kararını görüşmüştür. Türkiye gibi önemli bir müttefiki kaybetmenin Amerika açısından hiçbir mantığının olmadığı vurgulanmıştır.[33]

Amerika'nın ambargo kararı çeşitli vesilelerle hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda görüşülmüştür. Bu çerçevede, 1975 yılı bütçesi hakkında bir sunuş konuşması yapan Maliye Bakanı Bedri Gürsoy, Türkiye'nin Batı savunma sistemindeki yerinin muhafazasının Amerikan askerî yardımı programıyla yakından ilgili bir konu olduğunu, Kongrenin aldığı kararla bunun çıkmaza girdiğini belirtmiştir. Günün şartlarını değerlendirirken ve bütçeleri yaparken mevcut siyasi sorunları göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade etmiştir.[34] Bütçe görüşmelerinde DP Grubu adına söz almış olan Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan, Amerikan Hükûmetine rağmen Parlamentonun Türkiye'ye koymuş olduğu savunma araçları ve gereçleri ambargosunun hür dünyanın savunma sistemine indirilmiş bir darbe olduğunu belirtmiştir.[35] Cumhurbaşkanlığı Bütçesi üzerine CHP Grubu adına konuşan Ordu Milletvekili Mehmet Sait Erbil ise İsmet Paşa'nın; "*Dünyada yeni bir nizam kurulur, Türkiye de orada yerini alır.*" sözünün dış koşullar açısından mevcut olduğunu belirtmiş; Kıbrıs sorununu, kıta sahanlığını, Türk-Yunan ilişkilerini, Amerikan ekonomik ve askeri yardımının kesilmesini, silah sevkiyatının durdurulmasını bu kapsamda değerlendirmiştir.[36]

Cumhurbaşkanlığı Bütçesi çerçevesinde MSP Grubu adına Kahramanmaraş Milletvekili Mehmet Pamuk da bir konuşma yapmıştır. Pa-

32 Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", 707.
33 *Cumhuriyet*, "Savunma sorunlarımız Askeri Şura'da ele alındı", (11 Şubat 1978): 1.
34 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, 42'nci Birleşim, (19 Şubat 1975): 10.
35 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, 40'ncı Birleşim, (17 Şubat 1975): 29.
36 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, 41'nci Birleşim, (18 Şubat 1975): 142.

muk, asıl önemli olan şeyin Amerika'nın tek taraflı bir kararla yardımı kesmesi olduğunu belirtmiştir. Pamuk, bu kararın Türkiye açısından faydalı olduğunu, Türk harp sanayinin kurulmasına aracılık edeceğini savunmuştur.[37] MSP Grubu adına bir konuşma da Çorum Milletvekili Yasin Hatipoğlu tarafından yapılmıştır. Osmanlı torunlarının ehli salip torunlarından rahmet bekleyemeyeceğini, kendimize dönerek ve milletimize güvenerek harp sanayinin ivedilikle kurulması gerektiğini belirtmiştir. Hatipoğlu şunları söylemiştir: "*Son Amerikan oyununu, biz kendimize dönüş için son haberci saymaktayız. Ayrıca, dost devletleri artık iyi ve isabetli seçmenin zamanındayız. Avrupalı ortaklara pazar olmayı bir kenara itip, İslam ülkeleriyle ortaklık kurmalıyız. Gelişmekte olan sanayiimiz de bunu icap ettirmektedir.*[38]"

Cumhuriyet Senatosunda konuşan Başbakan Sadi Irmak ise Amerikan ambargosuna karşı Türk milletinin vakur bir şekilde vermiş olduğu tepkinin etkisini Amerikan Cumhurbaşkanının göndermiş olduğu telgraftan anladıklarını belirtmiştir. Telgrafta Amerikan Başkanının, yardımın tekrar başlaması konusunda kuvvetli bir mücadele yürüteceğini belirttiğini vurgulamıştır.[39] Cumhuriyet Senatosunda Başbakanlık Bütçesi hakkında bir konuşma yapan Milli Birlik Grubu adına Tabii Üye Kamil Karavelioğlu, Amerikan Kongresinin Türk milletine karşı en yanlış yolu seçtiğini, Türk-Amerikan ilişkileri yanında NATO Antlaşmasının da önemli bir yara aldığını, Yunan çıkarlarını Türkiye'ye karşı savunmak amacıyla NATO Antlaşmasının aracı yapıldığını belirtmiştir. Diğer taraftan Amerikalı yöneticilerin Türk dostluğuna verdikleri değeri anlamlı bulduklarını vurgulamıştır.[40] CHP Grubu adına konuşma yapan Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata, Amerikan askerî yardımının tek taraflı, keyfi bir yardım, lütuf ve iane olmadığını belirtmiş; ortak güvenlik, anlaşma ve taahhütlerin karşılıklı olarak taraflara yüklediği vecibelerden olduğunu vurgulamıştır. Bekata, Kissinger'ın Türkiye'ye askerî yardımın sebebini soranlara

37 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, 41'nci Birleşim, (18 Şubat 1975): 143.

38 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, 40'ncı Birleşim, (17 Şubat 1975): 186.

39 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 19, 27'nci Birleşim, (6 Şubat 1975): 220.

40 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 19, 27'nci Birleşim, (6 Şubat 1975): 190.

haritaya bakmalarının yeterli olacağını belirttiğini, Amerikan Başkanı Ford'un da Türkiye'ye yapılan askerî yardımın bir lütuf olmadığını, karşılıklılık esasına göre bir yardım olduğunu ve Kıbrıs ile bağlantılı olmadığını Kongreye anlattığını ve ambargo kararının çıkmaması için çaba harcadığını belirtmiştir.[41]

Dışişleri Bakanlığı Bütçesi ile ilgili konuşma yapan Dışişleri Bakanı Melih Esenbel de 5 Şubat 1975'te uygulanmaya başlanan Amerikan askerî yardımının ve silah satışlarının durdurulmasına dair karara değinmiştir. Esenbel, Amerikan Kongresi kararına Türk milletinin ortak ve haklı bir tepki gösterdiğini belirtmiştir. Kongrenin silah yardımı ve silah satışı konusunun Kıbrıs'taki siyasi çözümle birlikte düşünülmesinin hatalı olduğunu ifade eden Esenbel, ittifak çerçevesi içinde yapılan askerî yardımlaşmanın kendine özgü bir mantığının olduğunu vurgulamıştır.[42] Diğer taraftan Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger da ambargonun uygulanmaya başlaması nedeniyle Dışişleri Bakanı Melih Esenbel'i arayarak Türkiye'den anlayış beklediklerini belirtmiştir.[43]

Türkiye'ye silah ambargosu kararından sonra Amerikan kurumları istihbarat çerçevesinde konuyu değerlendirmişlerdir. Kararın Türkiye'de şok etkisi yapmış olmakla birlikte verilen tepkilerin ölçülü olduğu, ancak nasıl hareket edileceği konusunun henüz belli olmadığı, Türkiye'nin Amerikan silahlarına bağımlılık durumunun Türk yetkililerin kararını etkileyeceği belirtilmiş, Türkiye'nin zayıflatılmasının aynı zamanda NATO'nun güney kanadının zayıflatılması anlamına geleceği ve Sovyetler Birliği konusunun da eş zamanlı bir şekilde göz önünde tutulması gerektiği ifade edilmiştir.[44] Türkiye'nin Amerikan tesislerinin kullanımını engelleyebileceği, bunun da özellikle istihbarat açısından ciddi sorunlar ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır. Silah ambargosunun Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyeceğini, ancak NATO'nun diğer devletlerinin bu süreçte Türkiye'nin

41 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 19, 29'ncu Birleşim, (8 Şubat 1975): 353.

42 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 19, 29'ncu Birleşim, (8 Şubat 1975): 386.

43 *Cumhuriyet*, "Esenbel'e telefon eden Kissinger: Anlayış Bekliyoruz, dedi", (9 Şubat 1975): 1.

44 *FRUS,* Volume XXX, Document: 217, p. 703.

ihtiyacı olan askeri araçları ve gereçleri sağlama konusundaki durumlarının NATO ile ilişkilerin seyrini belirleyeceği belirtilmiştir.[45]

Amerikan Başkanı Ford, 10 Nisan 1975 tarihli konuşmasında silah ambargosu kararında Kongreyi yetkilerini aşmakla suçlamıştır. 19 Mayıs 1975 tarihinde Amerikan Senatosu ambargoyu kaldıran bir karar almış olsa da Temsilciler Meclisinin ambargo kararındaki ısrarı ambargo kararının kaldırılmasını engellemiştir. Dışişleri Bakanı Kissinger da 21 Mayıs 1975'te Türkiye'ye gelerek Başbakan Süleyman Demirel'den üslerin kapatılmamasını istemiştir.[46] 2 Haziran 1975'te Le Monde gazetesi muhabirine açıklamalarda bulunan Başbakan Demirel, Amerikan Hükûmetine rağmen Kongrenin Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı aldığını belirtmiş, bunun uzun sürmemesini temenni etmiştir. Başbakan Demirel, Türkiye'deki üslerin ortak savunma amacına yönelik olduğunu, anlaşma gereğince ortak savunma çerçevesinde Amerika'nın askerî yardımda bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Silah ambargosu döneminde Türkiye'nin silah ihtiyacının giderilmesi için NATO üyesi devletlerle görüşüldüğünü, ayrıca millî savaş sanayisini geliştirmek için çalışmalara devam edildiğini belirtmiştir.[47] Başbakan Demirel, 15 Haziran 1975 tarihli basın toplantısında ise Amerika'nın silah ambargosunun hem ikili anlaşmalara hem de NATO ittifakına uygun olmadığını, 90 ülkeye silah veren ve satan Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun müttefiklik ilişkisi ile bağdaşmadığını vurgulamıştır.[48] Demirel, 2 Temmuz 1975'te ise Paris-Match dergisine vermiş olduğu demeçte, Türk Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı olan silahı, satan her devletten alabileceklerini vurgulamıştır.[49]

Amerikan Üslerindeki Faaliyetlerin Durdurulması

Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger, Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e 4 Temmuz 1975'te bir mesaj göndermiştir. Kissinger, Başkanla birlikte karşılıklı güvenlik ilişkilerini korumak amacıyla Temsil-

45 *FRUS,* Volume XXX, Document: 217, p. 704.
46 Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", 707.
47 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 7-8.
48 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 26-27.
49 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 10-11; Cumhuriyet, "Ambargo", (11 Şubat 1975): 1.

ciler Meclisinin önemli üyeleri ile geniş istişarelerde bulunduklarını, 9 Temmuz 1975'te 100'den fazla Kongre Üyesi ile şahsen görüşeceklerini belirtmiştir. Kissinger, Türkiye'ye yardım konusunda bir kanunun Temsilciler Meclisine sunulacağını tahmin ettiğini, Kongre eğiliminin yardımın yeniden başlatılması yönünde gelişmekte olduğunu, hükûmet isteğinin üstün geleceğine inandığını belirtmiştir. Kissinger, Kongrede Türkiye lehine çalışmalar yaptıklarını, ikili ilişkilerde sıkıntıları derinleştirecek yaklaşımlardan uzak durulması gerektiğini belirtirken, müzakere ile Kıbrıs'la ilgili bulunabilecek çözümü zorlaştırıcı tek taraflı hareketlerden kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.[50]

Başbakan Süleyman Demirel, 10 Temmuz 1975 tarihli demecinde Amerikan Cumhurbaşkanı Ford'un ve hükûmetinin ambargo kararının kaldırılması konusunda yoğun çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Demirel ayrıca, 16 Temmuz 1975'te Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulunun toplanacağını, Türkiye için oldukça önemli olan ambargo konusunda karar alınacağını vurgulamıştır.[51] Kissinger, Türk Hükûmetinin 17 Temmuz tarihli diplomatik notasında Türkiye'deki ABD kolaylıklarının hukuki temelini görüşmek istediğine dair talebi ile neyi kastettiği konusunda Dışişleri Bakanından yardım talep edilmiştir. Kissinger, bir taraftan ABD'nin her zaman ikili görüşmeler yapabileceğini belirtirken, diğer yandan Amerika'nın Türkiye'deki kolaylıklarının ortak savunma tesislerinin tamamını NATO savunmasıyla birlikte mütalaa ettiklerini belirtmiş ve Türk Hükûmetinin sağlanan kolaylıklara ait faaliyetleri azaltıcı bir girişimde bulunmayacağına samimiyetle inandığını vurgulamıştır. Kissinger, Büyükelçi Macomber'in 10 Temmuz 1975'te Türkiye'ye dönerek, Türkiye'ye yardım konusunda bilgilendirme yapacağını ve ikili görüşmeler yapılana kadar Büyükelçinin ABD kolaylıklarının statüsü hakkında görüşmelere devam etmeye tam yetkili olduğunu belirtmiştir.[52]

Amerikan Kongresinin 24 Temmuz 1975'te Türkiye'ye yönelik ambargoyu devam ettirme kararından sonra Bakanlar Kurulu 25 Temmuz 1975'te toplanarak aşağıdaki kararları almıştır:

50 Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), Belge No: 06001576, Belge Eki No: 1, 1.
51 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 13-14.
52 CBA, Belge No: 06001576, Belge Eki No: 1, 2.

"1- Türkiye ile ABD arasındaki ortak savunma işbirliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması ve bununla ilgili diğer anlaşmalar hukuki geçerliliklerini kaybetmişlerdir.

2- Bu durum muvacehesinde, Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti İncirlik ortak savunma tesislerine münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydı ile yarından (26 Temmuz) itibaren durdurulmuştur.

3- Faaliyeti durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetlerin tam kontrol ve gözetimine devredilecektir."[53]

25 Temmuz 1975 tarihli karardan sonra ortak kullanımda bulunan bütün askerî üslerde kontrol Türk Silahlı Kuvvetlerine geçmiştir.[54] Türkiye'deki Amerikan üsleri ve tesisleri kullanıma kapatılmış, 5 bin civarındaki asker ve sivil Amerikalı ülke dışına çıkarılmıştır.[55] Dışişleri Bakanı Çağlayangil, TRT'de katılmış olduğu tartışma programında, Amerika'nın ambargo kararı ile ikili ortak savunma anlaşmalarına aykırı hareket ettiğini, bu anlaşmalardaki temel unsurun askerî yardımlar olduğunu belirtmiştir. Amerika'nın tek taraflı bu tutumunun ortak kullanılan askeri üslerle ilgili Türkiye'nin tek taraflı kullanım haklarını durdurma kararı aldığını vurgulamıştır.[56]

Türkiye'nin Dış Politikada Kuzeye Yönelişi ve Ambargonun Yumuşatılması Girişimleri

Silah ambargosu nedeniyle Amerika ile ilişkilerde durgunluk yaşanırken Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler yürütülmek istenmiştir.[57] 9 Haziran 1975'te Moskova'da yapılmış olan Ekonomik İşbirliği Toplantısında beş yıllık dönem içinde Türkiye'de 700 milyon dolarlık sanayi yatırımı yapıl-

53 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 54 ; Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 133.

54 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 54 ; Şahin, "1970'li Yıllarda Türk Dış Politikası", 635.

55 Fethi Alikoç, *7 Lider 70 Yıl 1950-2020 (Anayasalar, Partiler, Seçimler, Hükûmetler)*, (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2023): 745.

56 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 28-29.

57 Şahin, "1970'li Yıllarda Türk Dış Politikası", 636.

ması kararlaştırılmıştır.[58] Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk'e 9 Eylül 1975'te gerçekleştirilmiş olan ziyarette Sovyet Hükûmetinin iyi ilişkiler mesajı sözlü olarak aktarılmıştır. Görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.[59] 26 Aralık 1975'te ise Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksey Kosigin, 40 kişilik bir ekiple Ankara'ya gelmiştir. Kosigin, Türkiye ile ilişkilerin iyi olduğunu ve daha ileri noktalara taşınacağını belirtmiştir. Başbakan Demirel de Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem verdiklerini vurgulamıştır.[60] Türk-Sovyet ortak girişimi ile yapılmış olan İskenderun Demir Çelik Fabrikası da 28 Aralık 1975'te Başbakan Demirel ve Sovyet Başbakanı Kosigin'in katılımı ile açılmıştır.[61]

İskenderun Demir Çelik Fabrikası dışında Seydişehir Alüminyum Fabrikasının büyütülmesi, Orhaneli Termik Santralinin yapımının da Türk-Sovyet işbirliği ile gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Sovyetler Birliği, 25 Ocak-6 Şubat 1976 tarihlerinde Ermenistan ve Gürcistan'da AGİT çerçevesinde yapılmış olan toplantıya Türkiye'den askerî uzman davet etmiş, Genelkurmay Başkan Yardımcısı Kenan Evren de Nisan 1976'da Sovyetler Birliğini ziyaret etmiştir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil ise 13-18 Mart 1977 tarihlerinde Moskova'ya ziyarette bulunarak "*Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşmayı*", "*Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşmasını*", "*Sivil Hava Gemisi Kaçırma Olaylarının Önlenmesine Dair Anlaşmayı*" imzalamıştır. Nisan 1978'de Sovyetler Birliği Genelkurmay Başkanı Nikolay Ogarkov Türkiye'ye gelmiştir. Başbakan Bülent Ecevit de 21-25 Haziran 1978 tarihlerinde gerçekleştirmiş olduğu Moskova ziyaretinde bir siyasi belgeyi, kültür protokolünü ve Kıta Sahanlığını Sınırlandırma Anlaşmasını imzalamıştır.[62] Bütün bu bilgiler, Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinin çeşitli nedenlerle zayıfladığını, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin ise geliştiğini göstermektedir.

58 Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 176.
59 *Milliyet*, "Moskova, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesini istedi", (10 Eylül 1975): 1.
60 *Milliyet*, "Kosigin: Daha iyi ilişki için gerekli bütün esaslar var", (27 Aralık 1975): 1.
61 *Milliyet*, "Demir-Çelik Tesislerini Demirel ve Kosigin Açtı", (29 Aralık 1975): 1.
62 Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 176.

Amerika'nın Türkiye'ye yönelik uygulamaya başladığı silah ambargosu, iki ülke arasındaki ilişkileri tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bu kapsamda Başbakan Süleyman Demirel, 2 Ağustos 1975 tarihli basın toplantısında, Amerikan Başkanı Ford ile 31 Temmuz 1975'te bir görüşme gerçekleştirdiklerini, Başkan Ford'un ambargo kararının Kongreden çıkmaması konusunda yoğun çalışmalar yaptıklarını ve ambargonun kaldırılması için çalışmalar yapmaya devam edeceklerini ve bu süreçte doğrudan Amerikan Başkanının yetkisinde olan fondan istendiği takdirde Türkiye'ye 50 milyon dolarlık askerî bir yardım yapabileceklerini belirttiğini vurgulamıştır. Başbakan Demirel, ambargo meselesinin Türkiye için yardım meselesinden öte bir prestij meselesi olduğunu, Türk-Amerikan dostluk ilişkilerini etkileyecek bir boyut kazandığını belirtmiş ve Başkan Ford'un yardım teklifini ise kabul etmediğini ifade etmiştir.[63] Türkiye'deki Amerikan üslerinin kullandırılmaması, Amerikan yönetiminin harekete geçmesine neden olmuştur. İki ülke arasında 26 Mart 1976'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile askeri üslerin kullanılması konusunda hukuki bir alt yapı oluşturulması amaçlanmıştır. Antlaşmaya göre Türkiye'ye dört yıl içinde bir milyar dolarlık yardım yapılması ve bunun 200 milyonunun hibe olarak verilmesi öngörülmüştür. Ancak bu antlaşma TBMM'nin onayına sunulmaması ve Amerikan Kongresi tarafından 1977 yılı Ocak ayında kabul edilmemesi nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.[64]

Silah Ambargosunun Kaldırılması

1975 yılı Şubat ayı başlarından itibaren Türkiye'ye uygulanmakta olan silah ambargosu hem Amerika'nın hem de Türkiye'nin önemli bir konusunu teşkil etmiştir. Özellikle Amerikan yönetiminin Kongre kararlarına aykırı bir şekilde silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik çalışmaları dünya kamuoyunda yakından takip edilmiştir. Bu çerçevede BBC Word Service'in 4 Nisan 1978 tarihli haberinde "*Başkan Carter Ambargoyu niçin kaldırmak istiyor?*" başlıklı bir değerlendirme yapılmıştır. Başkan Carter'ın Latin Amerika ve Afrika gezilerinden sonra ülkesine mem-

63 Başbakanlık, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, 53.

64 Balcı, *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler, Uygulamalar)*, 146 ; Kamel, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, 133 ; Alikoç, *7 Lider 70 Yıl 1950-2020 (Anayasalar, Partiler, Seçimler, Hükûmetler)*, 747.

nun bir şekilde döndüğü belirtilmiş ve konu Kıbrıs'a getirilmiştir. Başkan Carter'ın Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a asker çıkarmasından sonra ABD'nin uygulamaya başladığı silah ambargosunun kaldırılması için Kongre'ye öneride bulunacağı yönündeki açıklamasının Kıbrıs'ta Rumların tepkilerine yol açtığı, bu nedenle Lefkoşa'daki ABD Büyükelçiliğinin güvenlik önlemlerinin artırıldığı ifade edilmiştir. Kıbrıs topraklarının halen %40'ının hâkimiyetinin Türklerde olduğu, Rumların Ada nüfusunun %83'ünü elinde bulundurduğu belirtilmiştir. Carter'ı ambargoyu kaldırmaya yönelten sebepler Uzman David Barchard'a sorulmuştur. Ona göre, Carter'ın Türkiye'nin NATO'dan kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için silaha ihtiyaç duyacağına dair işaretler almaya başladığını ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin 1975 yılı yaz aylarından itibaren kapalı olduğunu, herhangi bir Türk hükûmetinin bu üslerin tamamının sökülmesine karar verme olasılığının olduğunu belirtmiştir. Barchard, Türkiye'nin acil olarak silah açığını kapatması gerektiğini, aksi halde NATO üyesi olarak yapabilecekleri bir şeyin kalmayacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan nüfusu ve coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'nin oldukça stratejik bir ülke olduğunu belirten Barchard, tampon bölge olarak Türkiye'nin uluslararası alanda izleyeceği yönün Batı ittifakı açısından çok büyük önem taşıdığını belirtmiştir. ABD'nin Türkiye'de 26 üssünün olduğunu belirten Barchard, ABD'nin gerçek ihtiyacının bundan daha az olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Ecevit'in Kıbrıs'ta çözüm konusunda istekli olduğunu, ancak ne kadar taviz verebileceği konusunun belirsiz olduğunu, çünkü bu konuda Türkiye'de çok güçlü bir muhalefetin hâlâ hükûmete karşı çok ters bir tutum içinde olduğunu vurgulamıştır.[65]

David Barchard, birkaç hafta içinde Magusa'nın büyük bir kısmının Türkler tarafından Rumlara verilebileceğini tahmin ettiğini, bununla ilgili bir planın sunulabileceğini, ancak bunun Rumlar tarafından kabul edilip edilmeyeceğinin bilinmediğini ifade etmiştir. Carter'ın açıklamasına Rumların tepki gösterdiği ve bu nedenle ABD Büyükelçiliği etrafına barikatlar yapıldığı belirtilmiştir. Barchard, Yunanistan'ın 1974 yılı yaz aylarından itibaren NATO'nun askerî kanadından çıktığını, Rumların ve Yunanlıların ABD'ye düşmanlık tavrından daha öte bir yaklaşım sergileye-

65 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 1.

meyeceğini belirtmiştir. Bachard, Amerikalıların Rumlara ve Yunanlılara ambargonun devamının Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değiştirmeyeceğini, buna mukabil Türklerin baskı altında herhangi bir görüşme yapmak istemediklerinin anlatılacağını vurgulamıştır.[66]

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu meselesi, BBC World Service'te 6 Nisan 1978 tarihinde değerlendirilmeye devam edilmiştir. Ambargonun, Türkiye'ye NATO savunması için verilmiş silahları Kıbrıs'ı işgal ederek kullanmasına yönelik Kongrede ortaya çıkardığı kızgınlık nedeniyle uygulanmaya başladığı belirtilmiştir. O tarihten 1978'e kadar geçen süreçte Türklerle Rumlar arasındaki sorunlara çözüm arayışlarının sonuçsuz kaldığı vurgulanmıştır. Başkan Carter'ın yönetim olarak Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması yönündeki politikası açıklanmıştır. Paul Hodgson tarafından Hearst Gazete zincirinin Dışişleri Bakanlığı Muhabirine bu politika değişikliğinin nedenleri sorulmuştur. Dışişleri Muhabiri, ABD'nin Kıbrıs konusuna bir çözüm bulunması için başka seçeneğinin olmadığını belirtmiş, Başbakan Ecevit'in ABD baskısı altında veya silahlarının gölgesinde bir görüşmede bulunmayı istemediğini ve silah ambargosu kaldırılmadan Kıbrıs sorununun çözümlenemeyeceğine dair politikanın bir süredir Türkiye tarafından yürütüldüğünü belirtmiştir. Diğer taraftan Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılmasının Amerikan-Sovyet ilişkilerinin kritik durumu dikkate alındığında üslerin öneminin daha iyi anlaşıldığını ve bu süreçte Türkiye'nin tarafsız bir politika yürütmeye başlamasının ABD'nin menfaatlerine uygun olmayacağını ve bu nedenle Başkan Carter'ın politika değişikliğine gitmek istediğini vurgulamıştır.[67]

Hearst Gazetesi Dışişleri Bakanlığı Muhabiri Amerikan Kongresinde ve halkı arasında çok sayıda, etkili Yunan taraftarı olduğunu buna mukabil Amerika içinde yeterli sayıda Türk'ün olmadığını ve bunun Türkler açısından çeşitli sorunlar doğurduğunu belirtmiştir. Başkan Carter ve yönetimin Kıbrıs'ta Türklerin daha fazla toprağı geri verme yolunu seçeceklerine dair Kongre sürecinde bazı kişilere garanti vereceklerini, ambargonun kaldırılması konusunda Kongre sürecinin zorlu geçeceğini ve niha-

66 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 2.
67 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 2.

yet yönetimin stratejik nedenlerle başarılı olacağını ifade etmiştir. Başbakan Ecevit'in Başkan Carter'a bazı önerilerde bulunduğunu, Carter'ın konuyu Kongreye aktaracağını tahmin ettiğini belirtmiştir.[68]

BBC'den David Barchard, Kıbrıs'la ilgili konuları değerlendirmiştir. Türk tarafının Kıbrıs sorunu konusunda önerilerinin olacağını, Başbakan Ecevit'in son zamanlardaki açıklamalarından beklenenden daha fazla taviz vereceklerine işaret ettiğini belirtmiştir. İlk olarak, Magusa Yeni Kente çok sayıda göçmenin geri dönmesinin sağlanacağı konusu olduğunu, ikinci olarak ise Federal Kıbrıs'ın ekonomik birliği ve vatandaşların serbest dolaşımı konusunun üzerinde durulduğunu ifade etmiştir. Magusa Yeni Kent ve Omorfo bölgesinde toprak tavizi konusunun düşünülebileceğini belirten David Barchard, Kıbrıs Türk Federe Devleti içinde bir hükûmet buhranı yaşandığını, Rauf Denktaş'ın oğlu taraftarlarının daha sert bir yaklaşım içinde iken Başbakan Nejat Konuk'un temsil ettiği tarafın ılımlı bir politika belirlediğini vurgulamıştır. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin sağlam bir temele oturtulmasının, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması durumunda Başbakan Ecevit'in Türk kamuoyunda daha prestijli konuma yükselmesine katkı sağlayacağını, bunun da Kıbrıs sorununun çözümünde önemli bir konu olacağını vurgulamıştır.[69]

Başkan Carter'ın açıklamalarını Başbakan Ecevit, Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli gördüğü halde Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların tepki göstermesi konusunda Doğu Akdeniz Uzmanı Stanley Mayes değerlendirmelerde bulunmuştur. Yunanlıların ve Rumların, Türkiye'nin şantajlarına ABD'nin boyun eğdiğini düşündüklerini belirten Mayes, Ada'nın Türkler tarafından işgal edildiğini ve 3,5 yıldır Ada'da olduklarını, bu durumunda Rumların elini güçlendirdiğini ifade etmiştir. Yunanistan'da çok yoğun bir Amerikan aleyhtarlığı olduğunu, Karamanlis'in güçlü bir sosyalist muhalefetle karşı karşıya kaldığını, bir kısmının komünist ve ABD'nin Yunanistan'daki varlığının karşısında olduklarını, ABD üslerinin kapatılmasının istendiğini belirtmiştir. ABD'nin Yunanistan'a vermeyi düşündüğü krediden Yunanlıların memnuniyet duyduğunu, ancak Türkiye'nin Amerika'dan alacağı silahlarla Ege Denizi'ndeki hedeflerini

68 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 2.
69 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 3.

gerçekleştirmeye yöneleceğine dair bir korkunun olduğunu ifade eden Stanley Mayes, Türkiye'nin elde edeceği silahların Kıbrıs'tan çok Ege'ye yöneltileceğini savunmuştur. Kiprianu'nun Makarios gibi esnek olmadığını ve bu nedenle sorunların çözümünün çok kolay olmadığını belirten Stanley Mayes, Kiprianu'nun sağda olmasına rağmen soldan da destek aldığını, bunlarda ortak olan şeyin Türk aleyhtarlığı olduğunu, Rumlarda çözüm yolunu gerçekleştirebilecek tek kişinin Klerides olduğunu, onun da muhalefette bulunduğunu vurgulamıştır.[70]

NATO'nun güney kanadı savunmasında Türkiye'nin önemli bir üye olması, Amerika'nın ambargoyu kaldırmasında oldukça etkili olmuştur. Bu kapsamda, askerî ve stratejik konularda uzman olan Tuğgeneral Kenneth Hunt, değerlendirmeler yapmıştır. Türkiye'nin oldukça stratejik bir coğrafyada yer aldığını, İstanbul ve Çanakkale Boğazı ile Sovyetler Birliği'nin güneye deniz yolu ile açılabileceğini, Türkiye'deki Amerikan üslerinin Sovyetler Birliği faaliyetlerini kontrol edebilecek ve gözetleyebilecek noktada olduğunu, Yunanistan'daki üslerin Türkiye'deki üsler kadar önemli olmadığını, Türkiye'nin NATO için de oldukça stratejik bir ülke olduğunu, Türkiye'nin NATO'dan çıkması durumunda Doğu Akdeniz'de Amerika'nın zor bir durumla karşılaşacağını, ayrıca Türkiye ile SALT (Stratejik Silahların Sınırlandırılması) konusunda gözlem yapılabileceğini vurgulamıştır. Kenneth Hunt, Türkiye'ye ambargo kararını Kongrenin verdiğini, yönetimin koymadığını ve bugün de yönetimin bu kararı kaldırmak istediğini ve Kongreyi zorladığını ifade etmiştir.[71]

Başkan Carter'ın ambargonun kaldırılması konusunda Kongre üyeleri ile arasında bir ihtilafın olduğu, konunun Capitol Hill'de bir komisyonda tartışıldığı anlaşılmaktadır. Sally Ann Jacobson ile Washington Post Londra Muhabiri Bernard Nossiter arasında muhalefetin Başkan Carter'a karşı tutumu tartışılmıştır. ABD yönetiminin Türkiye'ye bir eğilim gösterdiği yolunda kanının olduğu, hatta bazı Yunanlı albaylara iyi davranmadığı şeklinde bir inancın olduğu, Kongrenin ise ambargonun kaldırılması şartı olarak Kıbrıs sorununun çözümlenmesi gerektiği, ancak son üç yıllık dönemde sorunun başlangıçtaki gibi olduğu belirtilmiştir.

70 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 4.

71 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 5.

Ancak, Türkiye'nin stratejik önemi, Sovyetler Birliği ile sınır olması, NATO'nun güney kanadını oluşturması ve güçlü bir orduya sahip olması, ancak ordunun ambargo nedeniyle güç durumda olduğu, askerî üslerin Türkler tarafından kullandırılmadığı ve Amerikan personelinin bu üslere alınmadığı belirtilmiştir. Başkan Carter, silah ambargosunun kaldırılması durumunda Amerika'nın bölgedeki üslerini rahatça kullanabileceğinin farkında olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde Amerika'daki Yunan lobisinin etkin olduğu belirtilmiş, ayrıca Kıbrıs sorununda ilerlemenin olmamasının da Kongre kararlarını etkileyeceği ifade edilmiştir. Karamanlis-Ecevit görüşmesinin Amerikalılar tarafından olayların doğru yöne ilerlediği şeklinde bir intibaya neden olduğu belirtilmiş olsa da durumun hassas olduğu, Amerika'nın Türkiye'ye eğilim göstermesi durumunda diğer taraftan uzaklaşmasının tabii olduğu, Kıbrıs sorunu çözümlenmeden bu durumun devam edeceği ifade edilmiştir.[72]

Silah ambargosu kararının kaldırılması konusunun yoğun bir şekilde görüşüldüğü bir esnada, 23 Mayıs 1978'de Reşat Uluğ tarafından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir telgraf gönderilmiştir. Uzun yıllar Amerika'da kaldığını belirten Uluğ, elinde ambargoyu kaldırabilecek yeterli belgenin olduğunu belirtmiş ve yardım edebileceğini vurgulamıştır. Bunları açıklamak üzere Cumhurbaşkanlığına kabulünü istemiştir.[73] Reşat Uluğ'un Cumhurbaşkanlığına göndermiş olduğu telgraftan sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ü. Haluk Bayülken tarafından 29 Mayıs 1978'de Dışişleri Bakanlığına "*ABD silah ambargosu*" başlıklı bir yazı gönderilmiştir. Bayülken, Reşat Uluğ ile görüşülerek derlenecek bilgilerin Dışişleri Bakanlığı görüşü ile birlikte ivedi bir şekilde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ulaştırılması istenmiştir.[74] Bu bilgi, silah ambargosuna ait her türlü verinin üst yönetim tarafından değerlendirildiğini göstermektedir.

Amerika'nın ambargo kararını kaldırmasında ne kadar etkili olduğu konusu kestirilememekle birlikte, Bülent Ecevit'in 1978 yılı Haziran ayında Sovyetler Birliğine gerçekleştirmiş olduğu seyahat, yeni bir sürecin

72 CBA, Belge No: 06001579, Belge Eki No: 1, 6.
73 CBA, Belge No: 06001093, Belge Eki No: 31.
74 CBA, Belge No: 06001093, Belge Eki No: 30.

başlangıcı olmuştur.[75] Diğer taraftan Amerika'nın Türkiye'deki askerî tesisler kanalıyla elde etmekte olduğu Sovyet istihbaratlarından mahrum olması, silah ambargosu kararından geri adım atılmasına neden olan konular arasında yer almıştır. Temmuz 1978'deki Senato kararından sonra Temsilciler Meclisi,[76] Türkiye'ye uygulanmakta olan ambargo kararını 1 Ağustos 1978'de kaldırmıştır. Başkan Jimmy Carter da 26 Eylül 1978'de bu kararı onaylamıştır. Silah ambargosu kaldırılmış olmakla birlikte, silah yardımları ve satışlarında Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengenin gözetilmesi esasının belirlendiği anlaşılmaktadır.[77]

Amerikan Senatosunun üç buçuk yıldır Türkiye'ye uygulanmakta olduğu savunma araçları ve gereçleri ambargosunu kaldırmaya karar vermiş olması üzerine Başbakan Bülent Ecevit, 26 Temmuz 1978'de Türkçe ve İngilizce bir demeç yayımlamıştır. Senatonun bu kararı almasında Başkan Carter'ın, ABD yönetiminin, bazı Kongre üyelerinin ve diğer politika yapıcıların gayretinin olduğunu belirten Başbakan Ecevit, bunun Türkiye ile dostluğa verilen önemin bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Bu kararda Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinin de olumlu girişimlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Senato kararının bir değişiklik önergesi ile kabul edildiğini, bunun subjektif değerlendirmelere yol açması durumunda, Kıbrıs sorununun sürüncemede kalmasına yol açabileceğini, Türk-Yunan ve Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade etmiştir.[78] Diğer taraftan Başbakan Ecevit'in Kıbrıs konusundaki ılımlı yak-

---

75 Tufan Gündüz, *Büyük Olayların Kısa Tarihi 1*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 293.

76 Türk Dışişleri Bakanı, Amerikan Temsilciler Meclisi Kararı üzerine hazırlamış olduğu bilgi notunda Amerikan Başkanının Kıbrıs'la ilgili aşağıda belirtilecek olan değerlendirmeleri Kongreye bildirmesi ile ambargonun kaldırılacağını belirtmiştir. Amerikan Başkanının Kongreye, Türkiye ile tam askeri işbirliğinin yeniden başlatılmasının ABD ulusal çıkarlarına ve NATO çıkarlarına uygun olduğunu, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümünde mültecilerin mallarına ve mülklerine kısa süre içinde dönebilmelerine, Türk askeri birliklerinin geri çekilmelerinin devamına, hakça bir çözüm için toplumlararası görüşmelerin yeniden başlatılması yönünde iyi niyetle hareket ettiğini kanıtlaması nedeniyle 1961 tarihli Dış Yardım Kanununun 620 (X) sayılı bölümünün geçerliliğinin ve etkisinin kalmayacağı belirtilmiştir. Bilgi için bkz. CBA, Belge No: 06001578, Belge Eki No: 1.

77 Balcı, *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler, Uygulamalar),* 146.

78 CBA, Belge No: 06004981, Belge Eki No: 1, 1; CBA, Belge No: 06004981, Belge Eki No: 2.

laşımı, ambargonun kaldırılmasına katkı sağlamış, buna mukabil Kıbrıs'la ilgili Rumlar lehine çeşitli isteklerde bulunulmasına neden olmuştur.[79]

Amerikan Senatosunda alınan kararın olumlu bir yönünün, Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın da taraflardan biri olduğunu belirtmesinin ve Türkiye kadar Yunanistan'ın da sorunun çözümü konusunda görevinin ve sorumluluğunun bulunduğunun belirtilmesi olduğunu vurgulayan Başbakan Ecevit, diğer önemli yönünün ise Şubat 1977'de Lefkoşa'da Denktaş ve Makarios arasında varılmış olan; "*bağımsız, egemen, bağlantısız ve iki toplumlu bir federal Kıbrıs Cumhuriyeti*" kurulmasını öngören ilkelerin Kıbrıs için adaletli bir çözümün müzakeresi için sağlıklı bir zemin oluşturmaya devam etmesinin kabul edilmesi olduğunu, Ada'da iki toplumlu ve iki bölgeli niteliğin korunması ilkesinin önemli bir durum olduğunu belirtmiştir. Başbakan Ecevit, Şubat 1977'den sonra Nisan 1978'de açıklanmış olan somut ve yapıcı önerilerle önceki antlaşmadan kaynaklı ciddi görüşmelerin gerçekleştirilmesi konusunda Türk tarafının ısrarlı isteklerine rağmen Kıbrıs Rum yönetiminin hem antlaşmayı benimsemekten hem de toplumlar arası görüşmelerden ısrarla kaçındığını belirtmiştir.[80]

Başbakan Ecevit, ambargonun kaldırılmasından öte Kıbrıs sorununda hakça ve kalıcı bir çözümün üretilmesini ve Türkiye ile Yunanistan arasında sürekli bir dostluğun ve işbirliğinin sağlanmasını Türkiye'nin oldukça önemsediğini, bu nedenle Türkiye'nin Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu konusunda girişimlerde bulunduğunu belirtmiştir. Bu girişimlerin olumlu sonuç vermemesinde ABD'nin konuya aşırı ölçüde karışmış bulunmasının Rum ve Yunan kesiminin istismarına neden olduğunu belirtmiştir. Başbakan Ecevit, Yunanlıların ve Rumların yapıcı bir davranış içine girmemelerinin temelinde bu durumun yattığını vurgulamıştır. Ancak, davranışlarında olumlu yönde gelişecek değişikliklerin sorunların çözümünde oldukça etkili olacağını ifade etmiştir.[81] Başbakan Ecevit'in ambargo ile ilgili görüşlerini hem takviye edici hem de eleştirici mahiyette Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Rallis bir demeç vermiştir. Başbakan Ecevit'in Londra'daki açıklamalarından hareketle Rallis, Türkiye'nin si-

79 Şahin, "1970'li Yıllarda Türk Dış Politikası", 636.
80 CBA, Belge No: 06004981, Belge Eki No: 1, 2.
81 CBA, Belge No: 06004981, Belge Eki No: 1, 3.

lah ambargosunu kaldırmayı NATO düşmanlarına karşı değil Yunanistan ile anlaşmazlığı çözmek için istediğini belirtmiş, ancak Yunanistan'ın Türkiye'yi tehdit etmediğini savunmuştur.[82] Buradan, Türkiye'nin silah ambargosunun kaldırılması konusuna aynı zamanda Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesine sağlayacağı katkı açısından da baktığını göstermektedir.

Silah ambargosunun kaldırılmasından sonra Türkiye, 9 Ekim 1978'de askerî üslerin yeniden kullanımına izin vermiştir. 1979'da İran'da meydana gelmiş olan devrimle birlikte Türkiye'nin önemi Amerikalılar açısından daha da artmıştır. Nihayet iki ülke arasında 29 Mart 1980'de askerî üslerin statüsünü belirlemek üzere Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'deki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında kullanılmaması kararlaştırılmış, bu üslere karşılıklılık çerçevesinde aynı rütbede Türk subayların atanması ve Türk komutanın üslere kimlerin girip giremeyeceği konusunda son kararı verme yetkisine sahip olacağı hükme bağlanmıştır.[83] Nihayet, silah ambargosunun uygulanmaya başladığı tarihten kaldırıldığı tarihe kadar geçen sürede, Türkiye'de birçok silahın yedek parçası bulunamamıştır. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayiine yatırımlarını artırmıştır. Nihayet, Aselsan ve Roketsan gibi savunma sanayi kuruluşlarının ortaya çıkmasında silah ambargosunun önemli bir payının olduğu söylenebilir.[84]

Sonuç

Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin İkinci Dünya Savaşı sonrası seyrine bakıldığında, koşullara göre değişiklik gösterdiği anlaşılacaktır. Başlangıçta müttefiklik çerçevesinde yürütülmüş olan ikili ilişkiler; Kıbrıs'la ilgili gelişmeler, Amerika'nın dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulamış olduğu politikalar, Arap-İsrail savaşları, Türkiye'deki Amerikan tesislerinin kullanımı ve personel sorunları, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması gibi konularla bozulmaya başlamış, ancak bu bozulma kalıcı hale dönüşmemiştir. Türkiye'de haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına Ameri-

82 CBA, Belge No: 06001569, Belge Eki No: 8.

83 Balcı, *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler, Uygulamalar)*, 147-148 ; Alikoç, *7 Lider 70 Yıl 1950-2020 (Anayasalar, Partiler, Seçimler, Hükûmetler)*, 745.

84 H. Emre Oktay, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu*, (İstanbul: Akis Yayınları, 2015), 162.

kalılar tepki göstermiş olmakla birlikte, özellikle Kıbrıs Barış Harekâtının gerçekleştirilmesi Amerikan askerî yardımlarının kesilmesinde ve silah ambargosunun uygulanmasında ana gerekçeyi oluşturmuştur. Amerikan Kongresi'ndeki çoğunluğa rağmen, Amerikan yönetimi ile meclis üyelerinden bir kısmının belirtilen konularda farklı düşüncede olmaları, kararların tam bir uyum içerisinde alınamadığını göstermektedir.

Türkiye ile yapılmış olan ikili antlaşmalar ve NATO savunma uygulamaları çerçevesinde Amerika, Türkiye'de askerî tesisler kurmuştur. Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumunun hem Amerikan hem de NATO üyesi devletlerin çıkarları açısından oldukça önemli olması, Türkiye ile ilgili kararlarda dikkatli hareket edilmesini zorunlu kılmıştır. Amerikan politikaları açısından Türkiye'nin önemi ortada iken, Kıbrıs Barış Harekâtı da gerekçe gösterilerek silah ambargosu kararının alınması şaşırtıcıdır. Nitekim bu kararın alınmasında Amerikan yönetiminin zorlandığı anlaşılmaktadır. Silah ambargosunun uygulandığı yıllarda görev yapmış olan Başkan Gerald Ford, Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ve Başkan Jimmy Carter, Türkiye'ye karşı uygulanmak istenen ve uygulanan silah ambargosu ile yardımların kesilmesi kararına karşı mücadele etmişlerdir. Amerikan dış politika yapıcıları, silah ambargosu kararının Amerikan çıkarlarına uygun olmadığını fark etmişler ve kararın alınmaması veya sürdürülmemesi konusunda çalışmalar yapmışlardır. Görünen o ki Rum-Yunan propagandasının ve lobicilik faaliyetlerinin Amerikan senatörleri ile ambargo kararında söz sahibi olanları etkilediği anlaşılmaktadır.

Şubat 1975-Eylül 1978 tarihleri arasında uygulanmış olan silah ambargosu, Türk-Amerikan müttefiklik ilişkilerinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Ambargo sürecinde Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetlerinin silah ihtiyacının karşılanması için NATO üyeleri ve diğer devletlerle temaslarını artırdığı gibi millî sanayi yatırımlarına da ağırlık vermiştir. Johnson mektubu ile başlayan, haşhaş ekiminin yasaklanması sürecindeki baskılarla devam eden ve nihayet silah ambargosu kararı ile zirve noktaya ulaşan Türk-Amerikan ilişkilerindeki kırılma, yeni düşünceler çerçevesinde Türk dış politikasının oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Özellikle dış politikada çok yönlü ilişkilerin ortaya konulması, yeni fikirlerin önemli bir boyutunu göstermektedir.

Türkiye ile Amerika arasında yapılmış olan ikili antlaşmalar 1969 yılında çerçeve bir antlaşmada toplanmıştır. İkili ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar, Türkiye'deki Amerikan tesislerinin kontrolüne dair görüşleri güçlendirmiştir. Silah ambargosuyla Amerikan üslerinin kullanımının durdurulması ve sonrasındaki gelişmeler ikili ilişkilerde yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Silah ambargosu kaldırıldıktan sonra, 1980 yılında imzalanmış olan antlaşma ile Türkiye'deki Amerikan tesislerinin NATO kapsamındaki görevleri açık bir şekilde belirlenmiştir. Bütün bu gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında güçlenen Türk-Amerikan ilişkileri sonucunda yapılmış olan ikili antlaşmaların kontrol merkezli bir çerçeveye yerleştirilmiş olması, Türk dış politikasının tedricen güçlenmeye başladığına bir işaret sayılabilir. Türkiye, Kıbrıs meselesi ile başlayan ve silah ambargosuyla neticelenen süreçte hem çok boyutlu bir dış politikanın zorunluluğunu hem de savunma sanayisi yatırımlarına ağırlık vermesi gerektiğini anlamıştır. Nihayet bu gelişmeler, silah ambargosu kararından sonra yapılmış olan millî sanayi çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

A1. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA)

Belge No: 06001093

Belge No: 06001569

Belge No: 06001576

Belge No: 06001578

Belge No: 06001579

Belge No: 06004981

A2. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivi (FRUS)

FRUS, Volume XXX, Document: 195

FRUS, Volume XXX, Document: 211

FRUS, Volume XXX, Document: 212

FRUS, Volume XXX, Document: 213

FRUS, Volume XXX, Document: 216

FRUS, Volume XXX, Document: 217

B. Meclis Tutanakları ve Resmi Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 9, 40'ncı Birleşim, 17 Şubat 1975

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 9, 41'nci Birleşim, 18 Şubat 1975

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 9, 42'nci Birleşim, 19 Şubat 1975

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 19, 27'nci Birleşim, 6 Şubat 1975

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 19, 29'ncu Birleşim, 8 Şubat 1975

Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, *Dış Siyaset Belgeleri-I (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, Ankara: 1976.

C. Gazeteler
Cumhuriyet
Milliyet
D. Tetkik Eserler
Alikoç, Fethi. *7 Lider 70 Yıl 1950-2020 (Anayasalar, Partiler, Seçimler, Hükûmetler)*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2023.
Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler, Uygulamalar),* İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015.
Balcı, Ergun. "Kissinger olayı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1974: 3-3.
Erhan, Çağrı. "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Cilt-I: 1919-1980, Editör Baskın Oran, 24. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020: 681-715.
Gencer, Ali İhsan, Ali Fuat, Örenç ve Ünver, Metin. *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, I/ Belgeler, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008.
Gündüz, Tufan. *Büyük Olayların Kısa Tarihi 1*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
Kamel, Ayhan. *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.
Oktay, H. Emre. *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Akis Yayınları, 2015.
Salep, Mustafa. *Türk Dış Politikasında Kıbrıs (Zürih'ten Kanlı Noel'e),* 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2023.
Salep, Mustafa. *Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Yılları (1960-1971),* Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
Salep, Mustafa. "Türkiye-Amerika İlişkilerinde Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Meselesi", *The Journal of Academic Social Science (ASOS Journal)*, Yıl: 5, Sayı: 47, (Haziran 2017): 351-367.
Salep, Mustafa. "Kıbrıs Geçitkale-Boğaziçi Türk Köylerine Yönelik Rum Saldırılarına (1967) Türk Kamuoyunun Tepkisi", *7. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi (9-10 Mart 2022),* Editör Mustafa Talas, (Kayseri: İksad Global): 74-96.
Şahin, İsmail. *Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm (Tarih, Kimlik, Siyaset),* Ankara: TASAV Yayınları, 2024.
Şahin, Sevil. "1970'li Yıllarda Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası (1830-1989),* Editör Serkan Kekevi. Yunus Emre Tekinsoy ve İsmet Türkmen, Ankara: Berikan Yayınları, 2017: 587-656.